

9. De zegen

De vorige keer ging het onder andere over het Agnus Dei (d.i. Lam Gods). Dit lied wordt vlak voor het delen van brood en wijn gezongen en vormt het laatste onderdeel van het *proprium*, de vaste onderdelen van de klassiek-oecumenische avondmaalsviering.

Nog even voor de helderheid op een rijtje: Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus en Benedictus en Agnus Dei.

Luther behield het Agnus Dei in zijn ontwerp voor de nieuwe liturgie, al liet hij het wel in het Duits zingen. Zwingli liet het Agnus Dei niet meer zingen en ook in de eredienst van Straatsburg (Bucer en Calvijn) ontbreekt het. In plaats van het Agnus Dei kan ook heel goed het lofgebed uit de Didachè worden gezongen. In het Liedboek vinden we dit onder lied 402a en b. Het is misschien wel het oudste tafelgebed dat wij kennen; het leunt heel dicht aan tegen het joodse zegengebed bij de maaltijd (zie bijvoorbeeld Liedboek 229). De Didachè of Leer van de Twaalf Apostelen (onderwijzing of leer) dateert uit de eerste helft van de tweede eeuw, dus zo omstreeks de jaren 100-150. Het bestaat uit zestien hoofdstukken, waaronder een hoofdstuk over de eucharistie/het avondmaal. Prachtig is in de Didachè het beeld van de graankorrels die op de bergen verstrooid werden om samen één brood te worden. Het Lam Gods heelt wat gebroken is en wij mogen aan tafel heelheid en verbondenheid ervaren, midden in een verscheurde wereld. Dit beeld komt terug in het klassiek-gereformeerde avondmaalsformulier.

Tijdens het delen van brood en wijn kan er muziek worden gemaakt door de organist of andere musici of zangers. In de liturgie wordt dit dan aangeduid als *'Musica sub communione'*. De muziek tijdens het delen van brood en wijn is absoluut geen achtergrondmuziek, maar maakt zelf deel uit van de viering.

Het delen van brood en wijn wordt wereldwijd in de meeste kerken 'communie' genoemd. Dat betekent letterlijk: 'gemeenschap'. We hebben deel aan het lichaam van Christus en vormen samen één lichaam. Een andere naam die wordt gebruikt voor de maaltijd is 'eucharistie'. Dit komt van het Grieks en betekent 'dankzegging'. Het is de beker waarover wij de dankzegging uitspreken. De dankzegging geldt de Heer die is gekomen, we vieren dat Christus onder ons is. Avondmaal vieren is dus niet alleen gedenken (het is geen herdenkingsplechtigheid), maar vooral ook vooruitzien naar Hem die komt, en daarom heeft de roep 'Maranatha' bijna altijd een plaats in een avondmaalsdienst. Maranatha betekent 'de Heer is gekomen' en 'de Heer komt', of 'kom, Heer!'.

Al met al mag het avondmaal dus een feestelijk gebeuren zijn, we zijn gast aan tafel bij de Heer, Christus deelt al zijn gaven uit en we mogen elkaar zien zoals God ons bedoeld heeft. Tegelijk is het geen 'feestje' – en roept de heiligheid ervan een gevoel van diepe eerbied op.

Bij de vredegroet geven wij elkaar een hand. In sommige kerken wordt de viering afgesloten in een kring waarin men hand in hand staat. Onlangs was ik in een kerk waarin men een hand op elkaars schouder legde, waardoor het ook een element van zegening kreeg.

Waar die gewoonte van hand in hand of handen op elkaars schouder precies vandaan komt, is niet bekend. De gezamenlijke verbondenheid in Christus wordt er in ieder geval heel erg duidelijk door. Als gemeente van Christus delen we het leven, en gesterkt en gevoed gaan we huiswaarts.

Na de viering volgt het dankgebed. De klassiek-protestantse dankzegging is in beide stromingen (zowel in de lutherse als de calvinistische) gevormd vanuit Psalm 103, maar vaak worden er ook eigen woorden gekozen.

Na het slotlied wordt de dienst afgesloten met een zegen. Dit kan bijvoorbeeld met een groet uit de brieven van Paulus: 'De vrede van onze Heer Jezus Christus, en de liefde van God en de gemeenschap van de heilige Geest zij met U allen'.

Heenzending en zegen, zo heet voluit dit laatste deel van de dienst. In het Latijn de 'dismissio'. Een kerkdienst zonder zegen is voor velen ondenkbaar, maar dit is niet altijd zo geweest. Halverwege de viering was er in de vroege kerk wel sprake van een heenzending. In de oude kerk werden met de heenzending, de dismissio, de catechumenen (de geloofsleerlingen) uit de kerk gezonden, zodat men met de achtergeblevenen (de gedoopten) het heilig avondmaal kon vieren. Het sacrament was immers iets voor de ingewijden, een mysterie waarin je eerst (door onderwijs) ingewijd moest worden. Een zegen aan het einde van de kerkdienst is in de eerste tien eeuwen niet bekend. Men volstond met het uitspreken van een slotformule. Vanaf de twaalfde eeuw is er in de liturgieën van de westerse kerk sprake van de zegenformule: 'Zegene u de Almachtige God, Vader, Zoon en heilige Geest'. Bij de woorden 'Vader, Zoon en heilige Geest' is het voor veel gelovigen (zowel voor de voorganger als voor de gelovigen) gebruikelijk om een kruisteken te maken.

Luther nam in zijn Deutsche Messe (1526) de Aäronitische zegen (Numeri 6:24-26) op in plaats van de bovengenoemde Trinitarische zegen. Eerstgenoemde zegen is in bijna alle protestantse kerken het meest gangbaar geworden:

De Heer zegene u en Hij behoede u,
De Heer doe zijn aangezicht over u lichten
en zij u genadig,
De Heer verheffe zijn aangezicht over u
en geve u vrede.

Naast de zegen uit Numeri is men vanaf die tijd ook andere bijbelteksten uit de brieven van Paulus gaan gebruiken, bijvoorbeeld 2 Korintiërs 13:13 of Filippenzen 4:7. Het was in ieder geval een protestants principe om in een kerkdienst alleen woorden uit de Bijbel zelf te gebruiken. Persoonlijk hecht ik zelf de meeste waarde aan de Aäronitische zegen uit Numeri 6, omdat hierin de blijvende verbondenheid met het joodse volk tot uiting komt.

De zegen is voor veel mensen van grote waarde. Maar wat gebeurt er eigenlijk bij de wegzending en de zegen? De zegen is een gave. Wie de zegen ontvangt, draagt iets mee naar huis, zo zei prof. Van der Leeuw.

In de wegzending klinken twee elementen door: wij worden *uit* de dienst gezonden en de wereld *in* gezonden. In de klassieke Latijnse mis was de slotformule: 'Ite, missa est'. De woorden zijn een beetje moeilijk om te vertalen, maar het betekent zoiets als: 'Ga, dit is het eind'. Aan de woorden van deze slotformule hebben we het woord 'mis' te danken. Maar in het 'missa' klinkt ook het latijnse 'missio', dat 'zending' betekent, door. De wegzending houdt dus een *zending* in. Daarom noemen we dit laatste onderdeel van de dienst ook wel 'zending en zegen'. Het is bekend dat Johannes Chrysostomos in de vierde eeuw in zijn liturgie de woorden 'Gaat heen in vrede' gebruikt.

Zegenen is in het Latijn '*benedicere*', dat letterlijk zoiets betekent als 'goede woorden spreken'. Je wenst die ander het goede toe of je vertrouwt die ander toe aan het goede. In het Hebreeuws is zegenen '*baracha*'. Ook mensen kunnen God zegenen, in het joodse tafelgebed gaat het bijvoorbeeld zo: 'Gezegend zijt Gij, eeuwige God...' (zie ook Liedboek 229). In de Bijbel is een zegen meer dan een bede of een wens. Het is een concrete, heilzame kracht, die leven geeft en leven schenkt. Daarom was er tussen Jakob en Esau ook zoveel strijd om het verkrijgen van de zegen. Eens gegeven, doet de

zegen ook zijn werk. Bij zegenen hoort het gebaar van het opleggen van de handen. We zien dit zowel in het Oude Testament (bijvoorbeeld bij Aäron in Leviticus 9:22) als in het evangelie bij Jezus die de handen opheft en zegenend van de leerlingen heengaat.

Zegenen is niet alleen voorbehouden aan de voorganger. Iedereen kan de ander zegenen, mensen kunnen God zelfs zegenen. Zegenen gaat over en weer, in Gods naam kunnen wij elkaar tot zegen zijn. Om terug te komen op Van der Leeuw: “Wie de zegen ontvangt, gaat als een gezegende de wereld in, om anderen tot zegen te zijn.”

Mogen de diensten in onze gemeente ons allen tot zegen strekken en ons tot zegen maken voor de wereld waarin wij leven!

ds. Theo Pieter de Jong

Bronnen

- Dienstboek Protestantse Kerk: Pagina 859 t/m 900
KONTEKSTUEEL: Jaargang 32 nr. 1, sept. 2017 - artikel dr. Immink
Kerkblad Evangelisch Lutherse Gemeente Woerden, 2017 – artikelen Maarten Diepenbroek
Vrijlandt, *Liturgiek*, Zoetermeer 1989
Van der Velden, van der Aa, de Bie jr., *Als wij samenkomen*, Boekencentrum 2000
Marcel Barnard, *De weg van de liturgie*, pp. 206ff.
Gerardus van der Leeuw, *Liturgiek*, 1946